

Asia: VN/1364/2021

Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi

Lausunnonantajan lausunto

Mikä on näkemyksenne strategian tavoitteista ja toimenpidelinjauksista yleisesti?

Strategia keskittyy aineelliseen perintöön ja artefakteihin, ja siinä käsitellään aineetonta kulttuuriperintöä niukalti. Kulttuurin kokonaiskuvan hahmottamiseksi olisi hyvä, jos strategiassa käsiteltäisiin maamme kielellistä kulttuuriperintöä laajemmin. Strategiassa todetaan, että kulttuuriperintöä syntyy ihmisen toiminnan tuloksena ja vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Ihmisten välisen kielellisen vuorovaikutuksen asema kulttuurin rakentamisessa on keskeinen. Kieli on ollut ja on edelleen merkittävin mahdollistava tekijä kulttuurievoluutiossa. Kulttuuriperintöä ei ole ilman sitä. Kieli on sekä kulttuurin tuote että väline. Se tekee mahdolliseksi yhteisöllisen toiminnan. Myös aineellisen kulttuurin synty on perustunut pitkälti siihen, että kielestä tuli yhteisöllinen viestintäväline. Kieli on mahdollistanut abstraktisen ajattelun ja kollektiivisen yhteydenpidon.

Kulttuuriperintöstrategian lähtökohdaksi esitetään monimuotoisen aineellisen, aineettoman ja digitaalisen kulttuuriperinnön vaaliminen ja kehittäminen. Tavoitteena on ymmärtää kulttuuriperintö yhteiskunnallisena voimavarana ja hyödyntää sitä tulevaisuuden rakentamisessa. Toteutuakseen nämä tavoitteet vaativat Suomen kielellisen kulttuuriperinnön seikkaperäisemmän käsittelyn. Strategiasta puuttuu sekä kielellinen kulttuuriperintö perinteenlajina mutta myös kielen keskeinen välineellinen rooli aineettoman kulttuuriperinnön siirtäjänä, oli se sitten suullista, kirjallista tai digitaalista. Myös alussa olevan tiivistelmän asiasanoista puuttuu kieli.

Jo perustuslain mukaan kaikilla on oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin. Kieli kuuluu kulttuuriin, mutta monesti ne esitetään rinnasteisina siten, että kielen asemaa kulttuurissa ei täsmennetä; strategiassa toistetaan saamelaisten (ja ”muiden ryhmien”) oikeutta ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Kieli on yhtä aikaa aineettoman kulttuuriperinnön keskeinen välittäjä sekä kulttuuriperinnön laji. Kielellisen monimuotoisuuden tunnistaminen ja vaaliminen on edellytys sille, että Suomen kulttuuriperintö välittyy mahdollisimman laajalle vastaanottajajoukolle: jos esimerkiksi

inarinsaamenkielisillä ei ole mahdollisuutta siirtää aineetonta kulttuuriperintöään omalla kielellään sukupolvelta toiselle, katoaa merkittävä osa suullisesti välittyvästä, ei-kirjallisesta perinnöstä (mm. ympäristö- ja luontosuhteesta, uskomuksista, tavoista jne). Kieli kantaa suullista ja kirjallista perinnettä, kielen avulla aineeton perintö ja tietämys aineellisesta perinnöstä siirtyy sukupolvelta toiselle. Kulttuuriperintöaineistojen kuvailu, luokittelu ja paikantamineen nojaa ensisijaisesti kieleen. Kieltä ja kieliyhteisöjä tulee tutkia ja niiden toiminta- ja kehittymisedellytykset tulee turvata osana kulttuuriperinnön suojelua. Kulttuuriperinnön näkökulmasta keskeisiä yhteiskunnan muutossuuntia ovat kielellisen ja kulttuurisen moninaisuuden lisääntyminen.

Keskeisen välittäjäroolin lisäksi kieli kaikessa moninaisuudessaan on tärkeä osa aineetonta kulttuuriperintöä, yksi sen lajeista. Suomen kansalliskielet, murteet ja nimistö, kieli- ja puheyhteisöt, vähemmistökielet ja uudet Suomen kielet ovat kaikki yksilön ja yhteisöjen identiteetille keskeisiä rakennusosia.

Strategian painopisteistä kieli liittyy keskeisesti osallisuuteen sekä oppimiseen, osaamiseen ja tutkimukseen. Kansalliskielisen tutkimuksen ja opetuksen sekä viestinnän resurssit tulee taata, jotta kulttuuriperinnön jatkuvuus turvataan. Samalla tulee huolehtia vähemmistökielten ja muiden Suomessa puhuttujen äidinkielten käyttäjien oikeudesta omaan kieleen ja sen kantamaan kulttuuriperintöön.

Kulttuuriperinnön määritelmässä kolmijako aineelliseen, aineettomaan ja digitaaliseen on vaikeasti ymmärrettävä. Digitaalisuus on ennemminkin yksi kulttuuriperinnön luomisen, jakamisen ja säilyttämisen kanavista ja välineistä vastaavasti kuin kirjallinen tai suullinen manifestaatio on aineettomasta kulttuuriperinnöstä

Kulttuuriperintöstrategian lähtökohdat -luvun mukaan strategian tavoitteena on, että kulttuuriperintöä arvostetaan ja sen suojeleminen ja vaaliminen on kaikkien yhteinen tehtävä. Kulttuuriperintöön sisältyvät mahdollisuudet tunnustetaan ja niitä hyödynnetään yhteiskunnan eri osa-alueilla ja kestävänsä tulevaisuuden rakentamisessa. Tähän ja lukuisiin muihin strategian kohtiin liittyy perinnäisten paikannimien (esim. kylien ja talojen nimet, järvien, saarten, mäkien ja metsien nimet) epäselvä asema nyky-yhteiskunnassamme. Kotimaisten kielten keskus on yhdessä Maanmittauslaitoksen kanssa ajanut pitkään paikannimilain säätämistä. Paikannimilaki tukisi strategiassa esitettyjä tavoitteita jokaisen oikeudesta kulttuuriperintöön (luvut 2 ja 4.1), kulttuuriperinnön ottamista huomioon päätöksenteossa ja resursoinnissa (luku 3.1) sekä kulttuuriympäristön erityispiirteiden huomioimisesta kaupunkisuunnittelussa, kaavoituksessa ja aluekehittämisessä (luku 5.4).

Kotimaisten kielten keskuksen ja Maanmittauslaitoksen yhteisenä tavoitteena on, että perinnäisistä paikoista käytettäisiin aina paikallisen kieliyhteisön käyttöön vakiintuneita nimiä, jotka ovat elävää aineetonta kulttuuriperintöämme. Tämän periaatteen mukaisesti Kotimaisten kielten keskus tarkistaa eli standardoi Maanmittauslaitoksen tilauksesta sen karttoihin tulevaa paikannimistöä. Tarkistustyön taustalla ovat Nimiarkiston mittavat paikannimikokoelmat, jotka on kerätty paikallisia

asukkaita haastatteleamalla. Tarvittaessa nimistöntarkistajat haastattelevat puhelimitse paikallisia nimien nykykäytöstä.

Kartassa esitettävien nimien standardointiprosessin jatkuvuutta ei kuitenkaan ole varmistettu lainsäädännöllä eikä viranomaisia veloiteta omassa toiminnassaan ja nimiä suunnitellissaan käyttämään perinnäisiä, Kotimaisten kielten keskuksessa tarkistettuja nimiä. Suomen tilanne on eurooppalaisittain poikkeuksellinen. YK:n paikannimiasiantuntijaryhmä UNGEGN (United Nations Group of Experts on Geographical Names) on suosittanut vuodesta 1967 lähtien, että jokaiseen maahan perustetaan kansallinen nimiauktoriteetti, jolla on selvästi ilmaistut valtuudet ja ohjeet paikannimien standardointiin ja oikeus päättää paikannimien standardointiperiaatteista omassa maassaan.

Mikä on näkemyksenne strategian tavoitteista ja toimenpidelinjauksista oman toimialanne tai tehtävänne näkökulmasta?

Strategiassa tulisi käsitellä laajemmin kielen roolia kulttuurin rakentajana ja ylläpitäjänä. Luvussa 3 "Monipuolinen kulttuuriperintömme" mainitaan kielet ja niiden murteet kulttuuriperintönä. Luku päättyy Kansalliskirjaston, Kansallisarkiston, Kavin, museoiden, Museoviraston ja Finnan aineistojen faktalaatikoihin. Tässä tulisi näkyä myös Kotimaisten kielten keskuksen tehtävä ja sen laajat kieliaineistot. Muun muassa kieli-instituutioita, kieliarkistoja, korpuksia ja kielellistä pääomaa ylläpitäviä tahoja tulisi käsitellä seikkaperäisemmin.

Luku 3.1 Kulttuuriperinnön toimijoiden kenttä (s. 17-) on jaettu "Yksilöt ja yhteisöt" ja "Julkishallinto". Suomen- ja ruotsinkielisen kulttuuriperinnön kannalta oleellista olisi mainita Kotuksen sanakirjat ja kieliaineistot eikä vain kielenhuoltoa ja kielilautakuntia. Julkishallinnon alla Kotimaisten kielten keskus tulisi mainita opetus- ja kulttuuriministeriötä käsittelevässä osassa esimerkiksi seuraavasti: "Kotimaisten kielten keskus (Kotus) vastaa kielen asiantuntijana suomen ja ruotsin kielen huollosta, neuvonnasta ja sanakirjatyöstä, sekä koordinoi saamen kielten, viittomakielen ja romanikielen huoltoa. Kotuksessa laaditaan sanakirjoja, jotka kuvaavat nykykieltä sekä kielen vaihtelua ja muutosta. Kotimaisten kielten keskuksen toiminnan tavoitteena on tuottaa ja jakaa tietoa kotimaisista kielistä ja niiden merkityksestä kulttuurissa ja yhteiskunnassa. Toiminnallaan Kotus lisää kielellistä tietoisuutta ja luo edellytyksiä kielelliselle tasa-arvolle Suomessa. Kotus tuottaa palveluja ja julkaisuja, jotka edistävät suomen ja ruotsin kielen käyttöä ja kehittymistä ja julkisten palvelujen kielellistä saavutettavuutta sekä auttavat kansalaisia ja yhteiskuntaa ylläpitämään yhteyden Suomen kielelliseen kulttuuriperintöön."

Suomen ja suomen sukukielten arkistot ja aineistot puuttuvat strategiatekstistä kokonaan. Koska kieli kuitenkin jollain tavoin on otettu strategiaan mukaan, myös Kotuksen laajat kieliaineistot tulisi mainita luvussa 3 lueteltujen "Yhteisesti arvokkaaksi ja ainutlaatuisiksi tunnistettua kulttuuriperintöä ja tietoa siitä" Suomessa tallentaneiden arkistojen joukossa. Kotuksessa on tallennettuna miljoonia sanalippuja ja muuta kieliaineistoa kielen alueellisen vaihtelun ja historiallisen kehityksen näkökulmasta, äänitteitä ja sähköisiä aineistoja. Kieliaineistoja saatetaan digitaalisiksi ja kaikkien saataville muun muassa sanakirjamuodossa.

Kielen rooliin kulttuuriperinnössä viitataan luvussa 3. Neljännen (Saamelaiset ovat alkuperäiskansa...) ja viidennen (Suomessa puhutaan useita kieliä...) kappaleen järjestystä voisi vaihtaa.

Kansalliskieliä käsittelevästä kappaleesta puuttuu maininta suomen kieltä edistävästä instituutioista (Kotus ja yliopistot). Ei ole syytä jättää suurempaa kansalliskieltämme itsestäänselvyyden asemaan tekstissä.

Kieliperinnön siirtämisessä olisi mainittava erityisesti uhanalaisten, varsinkin kotoperäisten vähemmistökielten elvytys (esim. karjala).

Kommenttine lukuun 5.1

Luvussa 5.1 kuvatus osallisuuden merkittävänä edellytyksenä on kieli. Sen lisäksi, että on huolehdittava Suomen eri kieliä puhuvien osallisuudesta, on huomioitava myös kielellinen saavutettavuus erilaiset kielitaidot omaavien näkökulmasta. Tietoisuus selkeän kielen merkityksestä ja selkokieli ovat tärkeitä työvälineitä osallisuuden lisäämisessä.

Tavoite ”Kulttuuriperinnön laaja yhteiskunnallinen merkitys on tunnistettu. Kulttuuriperintö on kaikkien hyvinvointia lisäävä voimavara.” liittyy vahvasti tavoitteeseen paikannimilain säätämiseksi. Paikannimet on erityinen aineettoman kulttuuriperinnön muoto, sillä sen säilyttämisellä ja käytöllä on suora vaikutus yhteiskunnan toimivuuteen ja turvallisuuteen hälytystilanteissa.

Kannatamme edellä mainitulle tavoitteelle kirjattua toimenpidettä ”Kulttuuriperintöalan taloudellisten, hallinnollisten ja lainsäädännöllisten toimintaedellytysten ajantasaisuudesta ja kehittämisestä huolehditaan.” Käytännössä toimenpiteen olisi hyvä tarkoittaa paikannimilain säätämistä.

Kommenttine lukuun 5.2

-

Kommenttine lukuun 5.3

Eryteisesti kulttuuriperintökasvatuksessa on tärkeää huomioida kieli kulttuuriperintönä ja kielen merkitys kulttuuriperinnön välittäjänä.

Tavoitteen ”Kulttuuriperintötieto on kattavaa, ajantasaista, yhteentoimivaa ja

laajasti käytössä.” konkreettisenä toimenpiteenä olisi hyvä olla Kotimaisten kielten keskuksen kieliaineistojen digitalisointi (mm. Nimiarkiston kaikki kokoelmat ja murrearkisto). Tärkeää digitalisoinnissa on muistaa manuaalisen aineiston säilyttäminen digitaalisen rinnalla. Myös tähän strategian tavoitteeseen liittyy Kotimaisten kielten keskuksen nimistönhuollon tavoite perinnäisten paikannimien käytöstä julkishallinnossa ja suunnitelluissa nimissä.

Lisäsehdotus perinnäisiin paikannimiin ja henkilönnimiinkin liittyen (s. 38): ”Kulttuuriperintöalan kytkökset yhteiskunnan eri osa-alueille kuten tutkimukseen, koulu-tukseen, kasvatukseen, viestintään, aluekehitykseen, sosiaali- ja terveysalaan, matkailuun, maatalou-teen, infrastruktuureihin ja elinkeinoihin on tunnistettava nykyistä kattavammin.”

Luvussa kirjoitetaan paljon kulttuuriperintöalasta ja kulttuuriperintöalan tutkijoista. Tarkemmin ei ole määritelty, mihin kaikkeen ilmauksilla viitataan. On hyvä huomata, että myös kielen- ja nimistöntutkijoiden työ kytkeytyy vahvasti kulttuuriperintöön. Esimerkiksi nimistöntutkimuksen kurssija on nykyään tarjolla vain harvoissa yliopistoissa ja perinnäisten paikannimien asiantuntemuksesta ja tutkimuksesta Pohjoismaissa on esitetty huolestunut kannanotto mm. YK:n paikannimiasiantuntijaryhmän UNGEGNin kokouksessa jo vuonna 2014 (https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/28th-gegen-docs/WP/WP43_28th%20Session%20The%20situation%20of%20name%20research%20%20Final%20OWP.pdf).

Esitetyt tavoitteet ”Kulttuuriperintöalan ammattilaisten osaaminen vastaa monipuolisesti alan ja yhteiskunnan muuttuvia tarpeita.” ja ”Kulttuuriperinnön tutkimus on monitieteistä ja kansainvälistä ja sen tuloksia hyödynnetään laajasti” liittyvät siis myös nimistöntutkimuksen opetuksen turvaamiseen yliopistoissa.

Tässä yhteydessä olisi hyvä mainita myös, että sanakirjatyo on kulttuuriperinnön tutkimusta.

Tekstissä olisi hyvä mainita yliopistojen vastuu kouluttaa laaja-alaisia kielitieteilijöitä, esim. leksikografit, kielihistorioitsijat.

Kommenttine lukuun 5.4

Osa alueellista kiinnostavuutta ja vetovoimaa on alueellinen kielenvaihtelu, kiinnostavuutta lisää tietoisuus suomen kielen murteiden ja Suomen ruotsalaimurteiden käyttöalueista.

Tavoitteessa ”Kulttuuriperinnön kunnianhimoisen kehittämisen rahoitus pohja on laajentunut ja sen säilyttämistä turvataan julkisin varoin” on toimenpide ”Julkisin varoin turvataan yhteisesti arvokkaaksi koetun kulttuuriperinnön suojelun ja säilyttämisen edellytykset.” Muun muassa mahdolliseen paikannimilain säätämisen olisi syytä varata tarpeeksi resursseja.

Tavoitteen ”Kulttuuriperinnön erityislaatua ja itseisarvoa kunnioitetaan taloudellisessa toiminnassa” toimenpiteenä mainitaan, että ”Tietoisuutta kulttuuriperinnön arvojen huomioimisesta taloudellisessa toiminnassa lisätään.” Toimenpide on kannatettava ja tärkeä myös perinnäisten paikannimien näkökulmasta. Perinnäisiä paikannimiä ei tulisi korvata keinotekoisilla ja keksityillä nimillä esimerkiksi brändäyksen takia.

Mikä on näkemyksenne strategian yhteiskunnallisista ja taloudellisista vaikutuksista?

Näissä yhteyksissä kieli olisi hyvä nostaa esiin. Kieli välittää kunkin ihmisryhmän kulttuuriperintöä, mutta sen avulla luodaan yhteydet eri ryhmien välille, luodaan sujuvuutta yhteiskuntaan. Kun kieli on selkeää, viestit välittyvät ja asiat on helpompi hoitaa. Tällä on taloudellisiakin vaikutuksia.

Mahdolliset muut strategiaehdotusta koskevat huomionne.

On jossain määrin yllättävää, että varsin monijäsenisessä strategiatyöryhmässä ei ole ollut Kotimaisten kielten keskuksen edustajaa. Maininnat Kotimaisten kielten keskuksen toiminnasta kulttuuriperinnön alalla ovat kovin vähäisiä, ja erityisesti on kiinnitetty huomiota kirjastoihin, museoihin ja arkistoihin. Arkistoista puuttuu kokonaan Kotimaisten kielten keskuksen laajat kieliaineistoja sisältävät arkistot.

Strategian valmistumisen jälkeen on tarkoitus laatia erillinen toimeenpanosuunnitelma. Pidättekö tätä tärkeänä? Jos kyllä, niin miksi?

Pidämme tärkeänä, että strategian jälkeen laaditaan erillinen toimeenpanosuunnitelma sen vuoksi, että strategian sisältö tulee konkreettisemmaksi ja näin vahvistaa eri tahojen sitoutumista strategian tavoitteisiin.

Millaisia osallistamisen tapoja haluaisitte toimeenpanosuunnitelman laatimisessa käytettävän?

-

Millaisena näkisitte oman tai edustamanne tahon roolin strategian toimeenpanossa?

Mahdollisessa paikannimilain säätämisessä sekä Kotimaisten kielten keskuksen että Maanmittauslaitoksen asiantuntijoilla tulisi olla keskeinen sisältöasiantuntijan rooli.

Nissilä Leena
Kotimaisten kielten keskus

Kola-Torvinen Pia
Kotimaisten kielten keskus